

Udział Rzeczypospolitej Polskiej w rozwiązywaniu konfliktu naddniestrzańskiego i działalności Misji Pomocy Granicznej Unii Europejskiej dla Mołdawii i Ukrainy (EUBAM)

Naddniestrzańska Republika Mołdawska jest separatystycznym regionem, którego nie uznaje żadne państwo na arenie międzynarodowej. Formalnie i zgodnie z prawem międzynarodowym stanowi część Republiki Mołdawii. Jednak po wojnie domowej z 1992 roku Mołdawia utraciła jakąkolwiek kontrolę nad tym wąskim pasem ziemi o długości 200 km i szerokości od 12 do 30 km, leżącym na lewym brzegu Dniestru oraz prawobrzeżnym miastem Bendery. Terytorium to zamieszkuje, według ostatniego spisu ludności przeprowadzonego przez władze Naddniestrza w listopadzie 2004 roku, 555,5 tysięcy osób. W rzeczywistości Naddniestrze posiada wszystkie atrybuty, jakich potrzeba, by stać się suwerennym państwem, w tym w pełni kontroluje swoje terytorium⁷⁰. Jednocześnie jest w wysokim stopniu uzależnione od Rosji.

Od niemal 30 lat odbywają się długotrwałe, ale nieprzynoszące rozstrzygnięć, negocjacje międzynarodowe mające na celu rozwiązanie konfliktu i ustalenie statusu prawnego Naddniestrza. Ogłoszenie niepodległości przez Naddniestrzańską Republikę Naddniestrzańską, 28 sierpnia 1991 roku, stanowiło akt samoobrony przed polityką Kiszyniowa. Władze Mołdawii rozpoczęły w państwie proces dzielenia ludności na „swoich” – rumuńskojęzycznych i „napływowych” – Rosjan, Ukraińców i Gagauzów. Ludność nierumuńskojęzyczna poczuła się zagrożona do tego stopnia, że postanowiła podjąć walkę o swoją niezależność⁷¹. Wiosną 1992 roku Mołdawia, wykorzystując swoją nowo powołaną armię, podjęła próbę likwidacji problemu i ponownie włączenie separatystycznego terytorium do swojego państwa siłą. Wojska mołdawskie zostały jednak odparte przez naddniestrzańskie siły zbrojne, wsparte uzbrojeniem i pomocą bojową, stacjonującej w regionie jeszcze od czasu Związku Radzieckiego, 14. Armii Rosyjskiej⁷². Zakończenie działań wojennych oraz podpisanie porozumienia pokojowego nie zniosło podziałów i nie ugasiło konfliktu. Spór przybrał formę „konfliktu uśpionego”⁷³. Napięcie pomiędzy Mołdawią a Naddniestrzem jest stale podsycane w kolejnych „wojnach”, m.in. językowych, kartograficznych i celnych⁷⁴.

Największym problemem w stosunkach mołdawsko-naddniestrzańskich, jak i dla państw ościennych, w szczególności Ukrainy, jest także rozwijająca się w Naddniestrzu przestępczość. Naddniestrzańska Republika Mołdawska używa swojej pozycji państwa o

⁷⁰ Naddniestrzańska Republika Mołdawska posiada szereg atrybutów państwowości: wojsko, milicję, prezydenta, parlament, armię, walutę (rubel naddniestrzański), flagę i godło.

⁷¹ J. Solak, *Mołdawia. Republika na trzy pęknięcia. Historyczno-społeczny, militarny i geopolityczny wymiar „zamrożonego konfliktu” o Naddniestrze*, Toruń 2009, s. 98-101.

⁷² J. Wróbel, *Przestępczość gospodarcza w Naddniestrzu*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 7/12, s. 31-32.

⁷³ M. Pietraś, *Istota i specyfika konfliktów niskiej intensywności*, [w:] *Konflikt niskiej intensywności w Naddniestrzu*, Lublin 2006, s. 24-27.

⁷⁴ M. Lubicz-Miszewski, *Geneza, przebieg i próby przezwyciężenia konfliktu o Naddniestrze*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych” 2012, Nr 3 (165), Wrocław 2012, s. 126.

nieuregulowanym statusie międzynarodowym do nielegalnych interesów, w tym przemytu towarów spożywczych, papierosów, kradzionych samochodów, handlu bronią i narkotykami oraz nielegalnej migracji ludności⁷⁵. W związku z faktyczną utratą 405 km odcinka granicy mołdawsko-ukraińskiej, Mołdawia została narażona na straty finansowe z powodu braku przychodów z cel za towary eksportowane z obszaru Naddniestrza. Stronie mołdawskiej udało się jednak w 1996 roku wynegocjować protokół celny, dzięki któremu Naddniestrze zdobyło prawo używania mołdawskich pieczęci celnych i tym samym uzyskało samodzielność w prowadzeniu eksportu. Podjęto wtedy również decyzję o ustanowieniu mołdawsko-naddniestrzańskich posterunków na granicy Naddniestrza z Ukrainą, jednak Tyraspol nie wywiązał się z tego zobowiązania. W związku z tym w 2001 roku Mołdawia ustanowiła nowe pieczęcie celne, jednocześnie nie przekazując ich stronie naddniestrzańskiej, co miało zmusić jej władze do rejestracji przedsiębiorstw w Mołdawii i odprowadzania tam podatków. Na przeszkodzie stanęła jednak Ukraina, która przez kolejne lata wpuszczała na swoje terytorium towary z Naddniestrza, które posiadały stare pieczęcie. Mołdawia uznała takie posunięcie za przemyt. Ukraińcy zablokowali również propozycję Mołdawii, by dokonywać wspólnych, mołdawsko-ukraińskich odpraw celnych korzystając z ukraińskich posterunków, które de iure znajdują się na ukraińsko-mołdawskiej granicy. Brak kontroli nad Naddniestrzem i granicą z Ukrainą powodują, że Naddniestrze jest nazywane „czarną dziurą Europy” i jej przestępczym zagłębieniem⁷⁶.

Działalność Misji Pomocy Granicznej UE dla Mołdawii i Ukrainy

Od początku konfliktu społeczność międzynarodowa interesowała się tematem Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej i podejmowała próby zakończenia sporu oraz uregulowania sytuacji międzynarodowej. W konflikcie rolę mediatora pełnią Rosja, Ukraina, Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, a także USA i Unia Europejska⁷⁷. Problem braku kontroli naddniestrzańsko-ukraińskiej granicy został podjęty i częściowo rozwiązany w 2005 roku, kiedy to 30 listopada Unia Europejska, na wniosek prezydentów Mołdawii i Ukrainy, utworzyła stałą Misję Pomocy Granicznej UE dla Mołdawii i Ukrainy (*The European Union Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine – EUBAM*) na granicy de iure mołdawsko-ukraińskiej, a de facto naddniestrzańsko-ukraińskiej. EUBAM posiada dwa biura krajowe na Ukrainie w Odessie i w stolicy Mołdawii – Kiszyniowie – oraz sześć biur terenowych, trzy po mołdawskiej stronie granicy i trzy po stronie ukraińskiej⁷⁸. W misji bierze udział niemal 200 osób, spośród których połowę stanowi personel międzynarodowy z 17 państw członkowskich Unii Europejskiej oraz z trzech krajów Wspólnoty Niepodległych Państw. Drugą połowę personelu zapewniają służby graniczne i celne z Mołdawii i Ukrainy⁷⁹. Obecny mandat misji wygasa 30 listopada 2020 roku, jednak w

⁷⁵ *Ibidem*, s. 127; J. Matyyczek, *The Issue of Ukrainian-Moldovan border* [w:] *Transnistrian problem: a view from Ukraine*, Kijów 2009, s. 66.

⁷⁶ M. Lubicz-Miszewski, *Geneza, przebieg i próby...*, *op. cit.*, s. 128-129; J. Wróbel, *Naddniestrze*, „Zeszyty Naukowe Koła Wschodnioeuropejskiego Stosunków Międzynarodowych” 2003, Numer specjalny 1, s. 57–58; J. Wróbel, *Przestępczość gospodarcza...*, *op. cit.*, s. 35.

⁷⁷ M. Kosienkowski, *Naddniestrzańska Republika Mołdawska. Determinanty przetrwania*, Toruń 2010, s. 121-124; J. Solak, *Mołdawia Republika na trzy pęknięta...*, *op. cit.*, s. 186.

⁷⁸ *EU Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine*, za: <http://eubam.org/overview> (05.03.2020).

⁷⁹ Autor artykułu, podczas badań prowadzonych w Naddniestrzańskiej Republice Mołdawskiej w lutym 2020 roku, był świadkiem czynności służbowych wykonywanych wspólnie przez EUBAM oraz Państwową Staż Graniczną Ukrainy na naddniestrzańsko-ukraińskim przejściu granicznym „Perwomajsk – Kuczurgan”; M. Gołdysiak, *Działalność Unii Europejskiej o pomocy granicznej dla Ukrainy i Mołdawii (EUBAM) na tle naddniestrzańskiego konfliktu*, „Dialogi polityczne” 2007, nr 8, s. 77.

przeszłości był on już pięciokrotnie odnawiany. Można się zatem spodziewać kolejnego przedłużenia⁸⁰.

Podstawowym celem misji jest zmniejszenie zasięgu nielegalnych działań poprzez zwiększenie efektywności oraz profesjonalizmu służb granicznych i celnych Mołdawii i Ukrainy „w przeciwdziałaniu przestępstwom takim jak handel ludźmi, kontrabanda, handel bronią i machinacje celne”. EUBAM ma również „odegrać ważną rolę w stworzeniu wstępnych warunków w poszukiwaniu dróg pokojowego uregulowania naddniestrzańskiego konfliktu”⁸¹. Odbywa się to przede wszystkim poprzez obecność niepowiązanych z miejscowymi układami celników z państw Unii Europejskiej, przestrzegających europejskich standardów oraz wywieranie nacisku na stronę ukraińską, by prowadziła rzetelną współpracę z Mołdawią przy kontrolowaniu naddniestrzańskiej granicy. Prowadzone są szkolenia, doradztwo oraz udzielana jest pomoc techniczna. Wykonywane są wspólne patrole i operacje graniczne. EUBAM ma zbliżyć również Mołdawię i Ukrainę do standardów UE i pomóc im wypełniać zobowiązania wynikające z Planów Działań Europejskiej Polityki Sąsiedztwa oraz porozumień o współpracy i partnerstwie z Unią Europejską⁸². Przez władze Naddniestrza EUBAM jest postrzegany ze sceptycyzmem i niezadowoleniem, a współpraca celna, mimo, że jest korzystna dla obu stron, jest przez nie krytykowana, ponieważ to quasipaństwo uważa, że Naddniestrze powinno być jedynym podmiotem posiadającym kontrolę nad swoją granicą. Działania misji postrzegane są przez Tyraspol jako presja na swoją republikę i nazywane „blokadą Naddniestrza ze strony Mołdawii i Ukrainy”. W praktyce jednak misja przyczynia się do rozwoju regionu i nawiązania współpracy pomiędzy Tyraspołem a Kiszyniowem⁸³.

Misja jednak spotyka się z wieloma problemami natury formalno-prawnej i brakiem skuteczności, na przykład z powodu konieczności informowania miejscowych służb o wizytach funkcjonariuszy misji UE. Stwarza to dogodną sytuację dla lokalnych, skorumpowanych urzędników, którzy mogą się przygotować i nadal koordynować nielegalne działania⁸⁴. Według władz misji EUBAM głównymi problemami są: przemyt narkotyków lekkich, w tym marihuany, haszyszu czy suszu makowego, przemyt innych towarów takich jak papierosy, mięso, alkohol, owoce, warzywa, złom oraz handel ludźmi, w szczególności kobietami przeznaczonymi do prostytucji. Eksperci podkreślają, że granica na niemal całej długości jest równinna i odkryta, dlatego bez większych problemów można ją przekraczać. Oznaczałoby to, że przemytnicy nie korzystają z punktów kontrolnych, a problem jest dużo większy niż zostało to oficjalnie odnotowane. Warte podkreślenia jest również to, że od 2016 roku, tj. od czasu porozumienia Kiszyniowa i Tyraspola w sprawie kolejowych przewozów towarowych, około 95% towarów przekraczających naddniestrzańską granicę transportowanych jest właśnie koleją. Problem polega na tym, że nie jest ona w pełni w zasięgu kontroli EUBAM. Misja ma przedstawicieli służb państw europejskich uprawnionych do kontroli tylko na dwóch z trzech przejść kolejowych. Jednak tylko na jednym z nich, w Kuczurganie, służby posiadają odpowiedni sprzęt, który pozwala na przeprowadzenie profesjonalnej kontroli wagonów towarowych, a i mimo tego, jak pokazują raporty, jest on rzadko używany⁸⁵. Taka nieszczelność

⁸⁰ Przedłużenia działalności misji następowały w 2007, 2009, 2011, 2015 i 2017 roku; *EUBAM Who we are?*, za: <http://eubam.org/who-we-are/> (05.03.2020).

⁸¹ M. Gołdysiak, *Działalność Unii Europejskiej...*, *op. cit.*, s. 76.

⁸² *EUBAM, What we do?* za: <http://eubam.org/what-we-do/> (05.03.2020).

⁸³ D. Placinta, *The impact of the union border assistance mission to Moldova and Ukraine (EUBAM) on transnistrian conflict resolution*, „*Studia Securitatis*” 2018, nr XII/2018, s. 116-117; *EUBAM Annual Reports 2013, 2014, 2015*, za: <http://eubam.org/publications/> (05.03.2020); Y. Zoria, *Ukraine helps Moldova regain control over border in Transnistrian region*, Kiev 2017, s. 3-4.

⁸⁴ J. Wróbel, *Przestępczość gospodarcza...*, *op. cit.*, s. 45-46.

⁸⁵ Z Naddniestrza pochodziło 91 proc. Przypadków przemytu narkotyków w 2010 r. na całej granicy mołdawsko-ukraińskiej; O. Grycenko, *The overview of the development of relations with Moldova and the dynamics of*

powoduje, że kolej jest właściwie środkiem, który może być wykorzystany do każdego rodzaju przemytu.

Udział Polski w misji EUBAM

Polska uczestniczy aktywnie w misji EUBAM od samego jej powołania, wysyłając na granicę ukraińsko-naddniestrzańską funkcjonariuszy Straży Granicznej oraz Straży Celnej⁸⁶. W grudniu 2011 roku Szef Centralnego Biura Antykorupcyjnego podpisał również „list intencyjny o współpracy z Szefem EUBAM”. Udział CBA w EUBAM od tego czasu opiera się o szkolenia z zakresu działalności prewencyjnej, operacyjno-śledczej, czynności kontrolnych, a także analizy strategicznej prowadzonej przez polskie służby na miejscu⁸⁷. Od 2012 roku w działalność EUBAM zaangażowana jest również polska policja, jako pierwsza tego typu jednostka podczas działalności misji. W tym samym czasie do EUBAM włączyło się także Centralne Biuro Śledcze, będące jednostką specjalną skierowaną do zwalczania przestępczości zorganizowanej o charakterze transgranicznym, kryminalnym, narkotykowym i ekonomicznym⁸⁸. Europejska Służba Działań Zewnętrznych deleguje również z Polski ekspertów politycznych, ekonomicznych i innych w ramach misji EUBAM. W marcu 2020 roku rozpoczął się kolejny już nabór chętnych do uczestnictwa w niej osób⁸⁹. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji Polski realizowało w 2017 roku także dotację celową na rzecz profesjonalizacji i rozwój administracji publicznej Mołdawskiej Policji Granicznej na kwotę 350 000 zł⁹⁰. W obecnej kadencji, w latach 2015-2020, pojawił najbardziej wyrazisty, polski akcent w dążeniu do znormalizowania sytuacji na granicy ukraińsko-naddniestrzańskiej, kiedy to szefem misji został Polak – generał Sławomir Pichor. W przeszłości pracował on także w zarządzaniu granicami i w agencjach celnych w Polsce. Realizując zadania z zakresu ochrony granic, był między innymi zastępcą dyrektora generalnego polskiej służby celnej w latach 2004–2006 i ponownie w latach 2014–2015. Jego działalność w misji EUBAM rozpoczęła się w 2010 roku. Od tego czasu dwukrotnie był członkiem zespołu zarządzającego EUBAM, jako zastępca szefa misji w latach 2010–2013 oraz

Transnistrian conflict resolution: the Ukrainian perspective, [w:] *Transnistrian problem: a view from Ukraine*, Kijów 2009, s. 22-29; M. Gołdysiak, *Działalność Unii Europejskiej...*, *op.cit.*, s. 78-79.

⁸⁶ *Główne obszary współpracy międzynarodowej Straży Granicznej*, za: <https://www.strazgraniczna.pl/pl/straz-graniczna/wspolpraca/1647,Glowne-obszary-wspolpracy-miedzynarodowej-Strazy-Granicznej.html> (05.03.2020).

⁸⁷ *EUBAM*, za: <https://antykorupcja.gov.pl/ak/eubam/9207,EUBAM.html> (05.03.2020); *List intencyjny o współpracy z Szefem EUBAM*, za: <https://antykorupcja.gov.pl/ak/aktualnosci/1984,List-Intencyjny-o-wspolpracy.html> (05.03.2020).

⁸⁸ *UE: Polska policja na mołdawsko-ukraińskiej granicy*, za: <https://www.eastbook.eu/2012/05/08/ue-polska-policja-na-mo%C5%82dawsko-ukrai%C5%84skiej-granicy/> (05.03.2020); *Wspieranie rozwoju Policji Granicznej Mołdawii w zakresie analizy kryminalnej, przeprowadzania czynności procesowych, współdziałania podczas interwencji oraz udzielania pierwszej pomocy*, za:

<https://www.polskapomoc.gov.pl/Wspieranie,rozwoju,Policji,Granicznej,Moldawii,w,zakresie,analizy,kryminalnej,,przeprowadzania,czynnosci,procesowych,,wspoldzialania,podczas,interwencji,oraz,udzielania,pierwszej,pomocy,1911x401.html> (05.03.2020).

⁸⁹ *Ogłoszenie o naborze kandydatów na stanowiska ekspertów narodowych w misji EUBAM (Mołdawia/Ukraina)*, za: <https://bip.kprm.gov.pl/kpr/praca-w-instytucjach-ue/7395,Ogloszenie-o-naborze-kandydatow-na-stanowiska-ekspertow-narodowych-w-misji-EUBAM.html> (05.03.2020).

⁹⁰ *Wspieranie rozwoju Policji Granicznej Mołdawii w obszarze odpowiedzialności służbowej związanej z przeciwdziałaniem przestępczości transgranicznej oraz zapewnianiem bezpieczeństwa i porządku publicznego*, za: <http://ww.polishaid.gov.pl/Wspieranie,rozwoju,Policji,Granicznej,Moldawii,w,obszarze,odpowiedzialnosci,służbowej,zwiazanej,z,przeciwdziałaniem,przestepczosci,transgranicznej,oraz,zapewnianiem,bezpieczenstwa,i,porzadku,publicznego,1911x390.html> (05.03.2020).

jako szef biura EUBAM w Republice Mołdawii w latach 2016–2017⁹¹.

Podsumowanie

Zaangażowanie Unii Europejskiej w problemy Naddniestrza, przede wszystkim poprzez ustanowienie Misji Pomocy Granicznej UE dla Mołdawii i Ukrainie (EUBAM), przyczyniło się do ograniczenia zjawiska kontrabandy i procederu łamania prawa na naddniestrzańskim odcinku granicy mołdawsko-ukraińskiej, a także zwiększyło współpracę między Mołdawią i Ukrainą w zakresie zwalczania kryminalnych struktur gospodarczych działających w Naddniestrzu i wokół tego regionu. Powołanie misji EUBAM pozwoliło również stworzyć przestrzeń dialogu między Kiszyniowem i Tyraspołem. Niebagatelny udział w tej działalności mają służby z Polski, w tym funkcjonariusze Straży Granicznej, Straży Celnej, Policji, Centralnego Biura Antykorupcyjnego oraz Centralnego Biura Śledczego. Najlepszym dowodem zaangażowania Polski w rozwiązanie konfliktu i wynikającego z niego problemu przestępczości jest fakt, że na czele misji Unii Europejskiej dla regionu pogranicza mołdawsko-ukraińskiego stanął Polak. Dopóki jednak międzynarodowy status prawny Naddniestrza pozostaje nieustalony, a jego separatystyczne władze w pełni kontrolują obszar tego quasipaństwa, nie ma możliwości powstrzymania nielegalnych stosunków gospodarczych w samowłańczej republice. Pełne rozwiązanie problemu przestępczości gospodarczej w regionie, w rozumieniu celu EUBAM, jakim jest ograniczenie jej do poziomu istniejącego w innych państwach europejskich, będzie w pełni możliwe dopiero po polityczno-prawnym uregulowaniu konfliktu naddniestrzańskiego. Dopóki to nie nastąpi, Unia Europejska, zdaniem autora artykułu, powinna nadal angażować się we współpracę z Mołdawią i Ukrainą, by wspólnie kształcić służby tych państw z zakresu bezpieczeństwa granicznego oraz zwalczać nielegalne działania prowadzone na terenie samowłańczej Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej.

Streszczenie:

Artykuł został podzielony na dwie części. W pierwszej z nich dokonano rekapitulacji obecnych w polskim piśmiennictwie analiz sposobów definiowania bezpieczeństwa informacyjnego. Określono dzięki temu dominujące w literaturze przedmiotu podejście w zakresie określania jego istoty. Druga część badań to refleksja nad bezpieczeństwem informacyjnym w percepcji komunikowania społecznego. Szczególną uwagę poświęcono treści jako kategorii bezpieczeństwa informacyjnego, wykazując użyteczność przyjętej perspektywy w procesie identyfikacji bezpieczeństwa informacyjnego Polski w kontekście wschodnioeuropejskich zagrożeń w przestrzeni informacyjnej. Celem badań było pogłębienie wiedzy na temat identyfikowania istoty bezpieczeństwa informacyjnego w sposób interdyscyplinarny, przez pryzmat komunikowania społecznego i nauk o bezpieczeństwie. Jednocześnie celem badań nie było projektowanie nowej, kolejnej w polskim piśmiennictwie definicji bezpieczeństwa informacyjnego. Celem badań nie była również refleksja nad praktycznymi zagadnieniami, związanymi np. ze sposobami zapewnienia bezpieczeństwa informacyjnego – rozważania dotyczące użyteczności rozpatrywanej percepcji bezpieczeństwa informacyjnego służą wykazaniu tego, czym to bezpieczeństwo jest, jaka jest jego istota.

⁹¹ *EUBAM Who we are?*, za: <http://eubam.org/who-we-are/> (05.03.2020); Назначен новый глава Миссии EUBAM, Контекст-Причерноморье, za: <http://prichernomorie.com.ua/odessa/news/international/2017-12-01/196409.php?scv=7> (05.03.2020).

Słowa kluczowe:

Bezpieczeństwo informacyjne, komunikacja społeczna, Federacja Rosyjska

Keywords:

Informative security, Communication of society, Russian Federation

Bibliografia:

1. *EU Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine*, za: <http://eubam.org/overview> (05.03.2020).
2. *EUBAM Annual Reports 2013, 2014, 2015*, za: <http://eubam.org/publications/> (05.03.2020).
3. *EUBAM, What we do?* za: <http://eubam.org/what-we-do/> (05.03.2020).
4. *EUBAM, Who we are?* za: <http://eubam.org/who-we-are/> (05.03.2020).
5. *EUBAM*, za: <https://antykorupcja.gov.pl/ak/eubam/9207,EUBAM.html> (05.03.2020).
6. *Główne obszary współpracy międzynarodowej Straży Granicznej*, za: <https://www.strazgraniczna.pl/pl/straz-graniczna/wspolpraca/1647,Glowne-obszary-wspolpracy-miedzynarodowej-Strazy-Granicznej.html> (05.03.2020).
7. Gołdysiak M., *Działalność Unii Europejskiej o pomocy granicznej dla Ukrainy i Mołdawii (EUBAM) na tle naddniestrzańskiego konfliktu*, „Dialogi polityczne” 2007, nr 8.
8. Grycenko O., *The overview of the development of relations with Moldova and the dynamics of Transnistrian conflict resolution: the Ukrainian perspective*, [w:] *Transnistrian problem: a view from Ukraine*, Kiev 2009.
9. Kosienkowski M., *Naddniestrzańska Republika Mołdawska. Determinanty przetrwania*, Toruń 2010.
10. *List intencyjny o współpracy z Szefem EUBAM*, za: <https://antykorupcja.gov.pl/ak/aktualnosci/1984,List-Intencyjny-o-wspolpracy.html> (05.03.2020).
11. Lubicz-Miszewski M., *Geneza, przebieg i próby przewyciężenia konfliktu o Naddniestrze*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych” 2012, Nr 3 (165), Wrocław 2012.
12. Matijczyk J., *The Issue of Ukrainian-Moldovan border*, [w:] *Transnistrian problem: a view from Ukraine*, Kijów 2009.
13. *Ogłoszenie o naborze kandydatów na stanowiska ekspertów narodowych w misji EUBAM (Mołdawia/Ukraina)*, za: <https://bip.kprm.gov.pl/kpr/praca-w-instytucjach-ue/7395,Ogloszenie-o-naborze-kandydatow-na-stanowiska-ekspertow-narodowych-w-misji-EUBAM.html> (05.03.2020).
14. Pietraś M., *Istota i specyfika konfliktów niskiej intensywności*, [w:] *Konflikt niskiej intensywności w Naddniestrzu*, Lublin 2006.
15. Placinta D., *The impact of the union border assistance mission to Moldova and Ukraine (EUBAM) on transnistrian conflict resolution*, „Studia Securitatis” 2018, nr XII/2018.
16. Solak J., *Mołdawia. Republika na trzy pęknięcia. Historyczno-społeczny, militarny i geopolityczny wymiar „zamrożonego konfliktu” o Naddniestrze*, Toruń 2009.

-
17. UE: *Polska policja na mołdawsko-ukraińskiej granicy*, za: <https://www.eastbook.eu/2012/05/08/ue-polska-policja-na-mo%C5%82dawsko-ukrai%C5%84skiej-granicy/> (05.03.2020).
 18. Wróbel J., *Naddniestrze*, „Zeszyty Naukowe Koła Wschodnioeuropejskiego Stosunków Międzynarodowych” 2003, Numer specjalny 1.
 19. Wróbel J., *Przestępczość gospodarcza w Naddniestrzu*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 7/12.
 20. Zoria Y., *Ukraine helps Moldova regain control over border in Transnistrian region*, Kiev 2017.
 21. Źródło *internetowe:*
<http://ww.polishaid.gov.pl/Wspieranie,rozwoju,Policji,Granicznej,Moldawii,w,obszarze,odpowiedzialnosci,sluzbowej,zwiazanej,z,przeciwdzialaniem,przestepczosci,transgranicznej,oraz,zapewnianiem,bezpieczenstwa,i,porzadku,publicznego,1911x390.html> (05.03.2020).
 22. Źródło *internetowe:*
<https://www.polskapomoc.gov.pl/Wspieranie,rozwoju,Policji,Granicznej,Moldawii,w,zakresie,analizy,kryminalnej,,przeprowadzania,czynnosci,procesowych,,wspoldzialaniapodczas,interwencji,oraz,udzielania,pierwszej,pomocy,1911x401.html> (05.03.2020).
 23. Назначен новый глава Миссии EUBAM, Контекст-Причерноморье, за: <http://prichernomorie.com.ua/odessa/news/international/2017-12-01/196409.php?scv=7> (05.03.2020).